

دوفصلنامه پژوهش‌های مدیریت و فرماندهی نظامی
دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع) - دانشگاه امیرالمؤمنین (ع) نرسا
سال نوزدهم، شماره ۵۶، پاییز و زمستان ۱۴۰۳، صص ۲۹-۰۱

رهیافتی بر جایگاه عملیات والفجر ۸ در دفاع مقدس از منظر اصول جنگ

مجید ترابی^۱، سید حسن مصطفوی زاده^۲، حمید ابراهیمی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۰۲

چکیده

از جمله جنگ‌های بزرگی که در تاریخ ایران به وقوع پیوسته، حمله همه جانبه و گسترده حکومت حزب بعث عراق، به خاک جمهوری اسلامی ایران است که از سال ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷ طول کشید. در جبهه جنوبی که از جنوب مهران تا آبادان و راس البیشه گسترش دارد، مهم‌ترین و سرنوشت‌سازترین عملیات‌ها یعنی عملیات والفجر ۸ رخ داد که بر مبنای برخی اصول از جمله اصول جنگ، منجر به پیروزی گردید. از این رو هدف از نگارش این مقاله رهیافتی بر جایگاه عملیات والفجر ۸ در دفاع مقدس از منظر اصول جنگ است. نحوه گردآوری اطلاعات این تحقیق با توجه به ماهیت آن، روش کتابخانه‌ای و اسنادی می‌باشد. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که نیروهای ایرانی در عملیات والفجر ۸ با استفاده از اصول جنگ نه تنها شهر فاو را در کمترین زمان فتح کردند بلکه با استقرار در خطوط دفاعی مستحکم و مطمئن توانستند در مقابل سخت‌ترین پاتک‌های ارتش عراق مقاومت نمایند تا در نهایت ارتش و حکومت عراق پس از ۷۵ روز نبرد سنگین و حتی پس از استفاده از حجم سنگین سلاح‌های نامتعارف شیمیایی مجبور به قبول این واقعیت شوند که فاو در تصرف نیروهای ایرانی است. بنابراین اصول جنگ اعم از اصل غافلگیری و فریب، اصل تمرکز قوا، اصل مانور و غیره در تمام مراحل عملیات والفجر ۸ اعم از طرح‌ریزی، اجرا و پشتیبانی دارای نقش تاثیرگذاری بوده‌اند.

واژه‌گان کلیدی: اصول جنگ، دفاع مقدس، عملیات والفجر ۸، فاو.

^۱ مدرس دانشکده پیاده تکاور، دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (علیه السلام)

^۲ مدرس دانشکده پیاده تکاور، دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (علیه السلام)

^۳ مدرس دانشکده پیاده تکاور، دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (علیه السلام)

۱- مقدمه

جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق به سرکردگی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران که با هدف براندازی و شکست انقلاب اسلامی ایران قبل از تحکیم آن و مقابله با گسترش چنین انقلابی و هم چنین ادعای مالکیت عراق بر بخش‌هایی از جمهوری اسلامی ایران طراحی شده بود که با وجود سلاح‌های پیشرفته و جنگ‌افزارهای مدرن دشمن و حمایت‌های همه جانبه قدرت‌های جهانی در طول عملیات‌ها و نبردهای هشت سال دفاع مقدس به واسطه رشادت‌ها، ایثارگری‌ها، اعتقادات دینی، آرمان‌های انقلابی و علاقه قلبی به رهبری، این امکانات و تجهیزات پیشرفته کارساز نشد و دشمن نتوانست به اهداف از پیش تعیین شده خود دست یابد.

کلام گوهر بار حضرت امام خمینی (رحمه الله) که فرمودند: «جنگ برای ما یک نعمت بود» تأکید بر این امر دارد که ملت و دولت ما می‌تواند درس‌ها و تجارب گران بهایی با بررسی ابعاد و زوایای مختلف جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران دریافت کند. از این رو تبیین عملیات‌های دفاع مقدس به منظور کسب و جمع آوری تجربیات فرماندهان و کارشناسان و رزمندگان هشت سال دفاع مقدس و استفاده از این تجربیات در ابعاد مختلف آموزشی، نظامی و غیره امری ضروری است. در سال ۱۳۶۴ با توجه به راهبرد نیروهای ایرانی در تنبیه متجاوز و گرفتن یک امتیاز مهم از عراق برای پایان دادن به جنگ پس از آزادسازی خرمشهر این راهبرد نه تنها به ثمر نشست بلکه با توجه به طولانی شدن جنگ و فرسایش توان مادی و معنوی کشور ایران و بیشتر شدن حمایت‌های کشورهای طرفدار عراق از ارتش صدام اوضاع به سرعت در حال تغییر موازنه قدرت به سود عراق پیش میرفت.

کشور عراق با حمایت دولت‌های غربی و عربی برای فشار حداکثری به ایران علاوه بر تقویت خطوط و نیروهای نظامی خود در مناطق مرزی تهاجمات خود را از طریق حملات هوایی به سمت مناطق داخلی ایران شدت بخشیدند، بر اساس اسناد متقن ارتش عراق تنها در سال ۱۳۶۴ بیش از ۷۹۰ بار مناطق ایران را با گستردگی ۷۶ شهر در ۲۰ استان کشور مورد

تهاجم موشکی، توپخانه‌ای و یا حمله هوایی قرار داد که بر اثر این تهاجمات ۱۹۹۶ نفر شهید و بیش از ۵۱۳۰ نفر زخمی شدند (رشید، ۱۳۹۷: ۱۰۰). باتوجه به موارد ذکر شده نیاز به انجام یک عملیات بزرگ و گسترده در عین حال دقیق و حساب شده برای خارج کردن ایران از این فضا و بازیابی روحیه نیروهای ایرانی به شدت احساس میشد. از این رو، منطقه عملیاتی والفجر ۸ انتخاب گردید که تنها منطقه برای دسترسی محدود دریایی عراق بود. این منطقه به دلیل موقعیت جغرافیایی در شمال خلیج فارس از اهمیت استراتژیکی برخوردار بود.

هرچند چالش‌های عبور از رودخانه اروند و فرایند سرپل‌گیری، تصرف و تأمین منطقه، بیانگر جنگ سخت و سرنوشت‌ساز برای ایران و عراق بود (درویان، ۱۳۹۵: ۳۵۴). به هر حال عملیات والفجر ۸ با طراحی و فرماندهی سپاه و پشتیبانی بخشی از توپخانه نیروی زمینی هوانیروز و پدافند هوایی ارتش طراحی شد (اطلس جنگ ایران و عراق، ۱۳۹۱: ۷۴). در طراحی و اجرای عملیات والفجر ۸ اصول و قواعد بسیار زیادی از جمله اصول جنگ تأثیرگذار بودند. از آنجا که، اصول جنگ از جنس مبانی عقلانی و منطقی حاکم بر جنبه نظامی جنگ است (طاهریان و همکاران، ۱۴۰۰: ۹) و هوشمندی در به کارگیری اصول جنگ از مشخصه‌های فرماندهان پیروز صحنه جنگ است و به کارگیری صحیح و به جای آنها امکان موفقیت نبرد را افزایش می‌دهد (حسنلو، ۱۳۹۶: ۱۶۲-۱۶۴). لذا، این تحقیق درصدد آن است تا نقش اصول جنگ را در عملیات والفجر ۸ که در دوران جنگ تحمیلی اتفاق افتاده است را مورد بررسی قرار دهد. اینکه اصول جنگ، چه تاثیری بر اجرای عملیات والفجر ۸ داشته، و چگونه این عملیات را تحت تاثیر قرارداده، مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

۲- بیان مساله

رعایت اصول جنگ در عملیات‌های نظامی یکی از عوامل مهم، مؤثر و تضمین کننده پیروزی برای نیروهای مسلح هر کشور است؛ به گونه‌ای که بی‌توجهی به آن در همه زمینه‌ها، صدمات جبران ناپذیری به دنبال خواهد داشت. در دوران دفاع مقدس بارها رعایت یا رعایت نکردن

این اصول، موجب پیروزی یا شکست جبهه دو طرف شده که آثار و تبعات آن بر ضروری بودن رعایت این اصول صحه گذاشته‌اند.

در زمینه موضوع دفاع مقدس و عملیات‌های مختلف به‌خصوص عملیات والفجر ۸ تاکنون مقالات متعددی نگاشته و کتاب‌های فراوانی در این خصوص منتشر شده است که در آنها به بررسی زوایای مختلف عملیات پرداخته شده است. در واقع اطلاعات مورد نیاز این مقاله با مطالعه و فیش برداری از این آثار گرانقدر به دست آمده است؛ اما این مسئله درخور تأمل است که بررسی این عملیات با نگاه و تجزیه و تحلیل از منظر اصول جنگ مورد توجه یا دقت محققین و نویسندگان ارجمند قرار گرفته است. به هر حال، سؤال اصلی این تحقیق عبارتست از: اصول جنگ مؤثر در موفقیت عملیات والفجر ۸ چه بوده است؟

۳- روش شناسی تحقیق

روش گردآوری اطلاعات این پژوهش، کتابخانه‌ای (واقعی و مجازی) است که به صورت فیش برداری و نکته برداری، مطالب یادداشت و مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. در این روش با استفاده از اطلاعات جمع‌آوری شده از طریق کتب، مقالات، اینترنت و سایر منابع به بررسی نقش اصول جنگ در عملیات والفجر ۸ پرداخته می‌شود.

۴- پیشینه تحقیق

حنفی (۱۴۰۱) در تحقیقی با عنوان "تحلیلی بر نقش علوم جوی در عملیات‌های دوران دفاع مقدس (با تأکید بر عملیات خیبر، والفجر ۸ و کربلای ۵)" به این نتیجه رسیده است که شرایط اقلیمی در به کارگیری اصول جنگ همچون اصل صرفه جویی در قوا، اصل تمرکز قوا و اصل مانور نیروها و حتی در نوع کارایی و کارکرد سلاح‌ها تأثیرگذار می‌باشد و چنانچه از این اثرات به شیوه‌ی مناسبی بررسی گردد می‌توان حداکثر بهره برداری را نمود و با تعداد نیروی کم، برتری نسبی را در توان رزمی به دست آورد.

طاهریان و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله "تمرکز قوا در جنگ آینده" به این نتیجه رسیده که

قرار دادن نقاط قوت خودی در برابر نقاط ضعف دشمن در جنگ آینده، به نوعی تمرکز قوا تلقی می‌شد و تمرکز قوا در جنگ آینده باید در زمان و مکانی صورت گیرد که نقطه ضعف دشمن بوده و بیشترین نتایج تاکتیکی را به دنبال داشته باشد. از طرفی براساس ویژگی‌های جنگ آینده و دکترین تاکتیکی دشمن، تمرکز قوا در مقطع توقف‌های کوتاه یا استقرارهای موقتی می‌تواند بهترین نتایج را حاصل کند.

بهرامیان و بهشتی سرشت (۱۳۹۹) در مقاله‌ای تحت عنوان "بررسی تاکتیک‌های فریب در عملیات والفجر ۸" به بررسی اصل غافلگیری و فریب در این عملیات پرداخته است. در این مقاله آمده است که سپاه پاسداران در سال ۱۳۶۴ برای انجام عملیات والفجر ۸ و با هدف بالا بردن ضریب موفقیت خود و غافلگیر کردن نیروهای عراقی، دو عملیات فریب در مناطق هورالعظیم و جزیره ام الرصاص انجام داد که در هر دو منطقه فریب، نیروهای تیپ ۱۰ سیدالشهداء (ع) حضور داشتند. این نیروها به همراه دیگر یگان‌های شرکت کننده توانستند تمرکز آنان را از منطقه اصلی عملیات منحرف کنند و در موفقیت نیروهای خط شکن برای فتح فاو نقش مهمی داشته باشند. این غافلگیری در اصل غافلگیری در زمان، مکان و تاکتیک بود که در عملیات فاو ارتش عراق در هر سه زمینه غافلگیر شد.

همتی و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با موضوع "نقش آب‌های سطحی در عملیات‌های دوران دفاع مقدس (مطالعه موردی: جبهه جنوبی)" به این نتیجه رسیده‌اند که اهمیت اساسی نقش آب در عملیات‌های نظامی به تأثیرگذاری آن‌ها بر روی اصول جنگ بر می‌گردد. در هر کدام از عملیات‌های آفندی یا پدافندی، آب‌های سطحی یک یا چند اصل از اصول نه گانه جنگی را تحت تأثیر قرار داده‌اند. در بسیاری از عملیات‌ها آب‌های سطحی در سطوح تاکتیکی و عملیاتی از تأثیرگذاری بر روی این اصول برخوردار بودند. وجود آب‌های سطحی و نقش بازدارندگی رودخانه‌ها، در هیچ عملیاتی به اندازه عملیات والفجر ۸ خود را نشان نداده است. این مساله مورد توجه ویژه فرماندهان در مرحله طرح‌ریزی قرار گرفت و اجرای طرح‌های موفق عبور از آن باعث غافلگیری دشمن در این عملیات گردید.

خان محمدی و کشاورزian (۱۳۹۶) در تحقیق "شناسایی و رتبه‌بندی عوامل کلیدی موفقیت عملیات‌های پیروزمند دفاع مقدس با بهره‌گیری از روش مدلسازی ساختاری-تفسیری (ISM) (مورد مطالعه: سه عملیات بیت المقدس، والفجر ۸ و کربلای ۵) ابتدا با فراتحلیل بررسی‌هایی که فرماندهان عالی دفاع مقدس در خصوص آسیب شناسی و تحلیل عملیات‌ها، چه در حین دفاع مقدس و چه پس از پایان جنگ داشته‌اند، عوامل کلیدی موفقیت عملیات‌های پیروزمند بیت‌المقدس، والفجر ۸ و کربلای ۵، را به‌دست آورده و سپس با بهره‌گیری از روش مدل سازی ساختاری تفسیری (ISM) این عوامل را رتبه بندی نموده است. نتایج رتبه بندی، چهار سطح از عوامل را نشان داد که به ترتیب اولویت عبارتند از: الف) عوامل معنوی، فرماندهی و آموزش دقیق و هماهنگ نیروها؛ ب) تفکر و اندیشه راهبردی، طرح‌ریزی و برنامه ریزی و آمادگی برای پدافند؛ ج) جامع‌نگری در ابعاد عملیات، شناسایی و توجه به اصل غافل‌گیری (اصول جنگ)؛ د) نوآوری و خلاقیت.

پیرزادفرد (۱۳۸۴) در تحقیق "اصول جنگ و ارتباط آن در عملیات ویژه و مشترک" به بررسی اصول نه گانه جنگ و ارتباط آن با عملیات ویژه و عملیات مشترک و نیز در سطوح مختلف جنگی یعنی سطوح تاکتیکی، عملیاتی و راهبردی پرداخته و به این نتیجه رسیده است که به کار بردن بجا و به موقع اصول جنگ در هدایت موفقیت آمیز عملیات نظامی اثر قاطع دارد و به کار بردن آن‌ها در هر وضعیتی باید با دقت فراوان صورت گیرد. این اصول زیربنای هدایت آموزش نظامی بوده و برای کسب مهارت و کاربرد جنگ ضروری می باشند.

۵- تعاریف و اصطلاحات

۵-۱- جنگ

جنگ، مجموعه‌ای از اقدامات و فعالیت‌های گوناگون پرشدت، پرسرعت و بسیار گسترده است که توسط طرفین درگیر انجام می‌شد. جنگ در زبان فارسی با واژه‌های ستیز، رزم و درگیری در زبان عربی با کلمات حرب، نزاع، منازعه، قتال و جهاد همچنین در زبان انگلیسی

با عنوان‌های گوناگون (کامبت، فایت، بتل، وار و وارفر) از آن یاد می‌شد و دارای تعبیر بسیار متنوعی در فرهنگ ملل جهان است (حسنلو، ۱۳۹۶: ۱۶۱). از دید حقوقی، جنگ برخورد میان دو یا چند دولت از طریق نیروهای مسلح خود با هدف غلبه بر همدیگر و تحمیل شرایط صلح از جانب طرف پیروز می‌باشد (dinstein، ۲۰۰۵: ۵).

۲-۵- اصول جنگ

اصول جنگ^۱، قواعد مسلم و مبانی اساسی در طرح‌ریزی، هدایت و اجرای عملیات نظامی بوده که بر جریان جنگ حاکم است و به کارگیری به جا و صحیح آن‌ها امکان موفقیت نبرد را افزایش می‌دهد (بیات، ۱۴۰۰: ۹۹).

پایه و شالوده علم و هنر جنگ را که شامل عصاره قوانین و تئوری‌های نظامی ارزیابی شده و نتیجه تجربیات و آزمایش‌های پی‌درپی صحنه‌های جنگ است و حاصل خون‌های ریخته شده و میراث عملیات نظامی قرون گذشته به شمار می‌روند؛ با عنوان اصول جنگ نام گذاری نموده‌اند (معین وزیری، ۱۳۹۸: ۲۹).

اصول جنگ، قواعدی منطقی و حاصل ترکیب ایده‌های اندیشمندان مختلف است که در طول قرن‌ها پالایش شده و تکامل یافته است. این قواعد در امور نظامی نقش راهنما را دارد و نه چارچوبی غیرمنعطف که ضرورت پیروی جزم گونه را به دنبال داشته باشد (فارمر، ۲۰۱۰: ۸).

جنگ تابع اصول و قواعد دقیق و معینی است. این اصول به نوبه خود قوانین نوینی را ایجاد خواهند نمود؛ بنابراین، هر چه اصول موضوعی محکم‌تر باشد قوانین آن نیز مستحکم‌تر خواهند بود. هوشمندی در به کارگیری اصول جنگ از مشخصه‌های فرماندهان پیروز صحنه جنگ است. اصول جنگ بنیادی‌ترین شکل دکترین نظامی بوده و مبین عناصر اصلی هدایت

۱- این اصول شامل: اصل هدف، اصل مانور، اصل آفند، اصل تمرکز قوا، اصل صرفه جویی در قوا، اصل تأمین، اصل غافلگیری و فریب، اصل سادگی و اصل وحدت فرماندهی می‌باشند.

جنگ هستند. اصول جنگ به صورت ساده، اصول الزام آوری است که ناظر بر شیوه جنگیدن یک نیروی نظامی در همه سطوح (تاکتیکی، عملیاتی و راهبردی) است. قواعد مسلم و مبانی اساسی است که در طرح‌ریزی، هدایت و اجرای عملیات نظامی بر جریان جنگ حاکم بوده و به کارگیری صحیح و به جای آن‌ها امکان موفقیت نبرد را افزایش می‌دهد (حسنلو، ۱۳۹۶: ۱۶۲ - ۱۶۴).

اصطلاحاً اصول جنگ هیچ وقت به‌طور جهانی مورد توافق نبوده است. هر کشوری اصول جنگ متناسب با جغرافیا، شکل سیاسی، شرایط و تاریخ ملی خود را می‌پذیرد (McIvor، ۲۰۰۷: ۱۱۶).

در سپاه پاسداران و بر اساس تجربیات هشت سال دفاع مقدس، دو اصل تداوم پشتیبانی و اصل حفظ کارایی رزمی به اصول فوق اضافه و اصل قابلیت انعطاف، جایگزین اصل سادگی شده است. هر یک از اصول نه گانه جنگ مکمل یکدیگر بوده و متقابلاً به یکدیگر بستگی دارند. میزان استفاده هر یک از این اصول بستگی به وضعیت موجود داشته و در پاره‌ای از موارد ممکن است یک یا چند اصل به‌طور کلی قربانی یکدیگر گردیده و در نظر گرفته نشوند (بی‌نا، ۱۳۸۳: ۱). به عبارت دیگر، میزان استفاده از این اصول بستگی به وضعیت موجود و هدف رهبر یا فرمانده در نحوه اجرای عملیات دارد.

تمام نه اصلی که به عنوان اصول جنگ در دکترین جنگ‌های امروزی مطرح است در نهج البلاغه نیز به آن‌ها اشاره شده است؛ علاوه بر اصول نه گانه جنگ‌های امروزی در نهج البلاغه چهار اصل ایمان، اخلاص، دعا و اخلاق نیز به عنوان اصول مسلم در تعیین سرنوشت جنگ مطرح شده است (رسولی، ۱۳۸۹: ۱۳۶).

۳-۵- دفاع مقدس

مجموعه مجاهدت‌ها، حماسه‌ها، پایمردی‌ها و فعالیت‌های متنوعی که ملت شریف و مسلمانان ایران و نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در طول ۸ سال (۲۸۹۵ روز) در

برابر تهاجم رژیم بعث عراق به خاک ایران اسلامی انجام داده و در این امتحان الهی سربلند و پیروز بیرون آمدند (نوروزی، ۱۳۸۵: ۳۴۶).

۶- مبانی نظری تحقیق

۶-۱- اتخاذ تصمیم عملیات والفجر ۸

علی رغم تأثیرات شگرفی که عملیات خیبر در صحنه نبرد ایجاد کرد و خاستگاه اقدامات نظامی ایران در مراحل بعدی جنگ شد اما عدم دستیابی به تمام اهداف به ویژه عدم استقرار در شرق دجله لزوم اقدام کامل تری را طلب میکرد این بار ابتکار و خلاقیت در انتخاب منطقه عملیات در تصرف شهر فاو پدیدار شد. هدف اصلی عملیات والفجر ۸ کسب پیروزی و وادار کردن محیط بیرونی شورای امنیت به پذیرش خواسته ایران مبنی بر تعیین و محاکمه متجاوز و پرداخت غرامت بود یعنی همان صلح شرافتمندانه که پس از فتح خرمشهر به عنوان راهبرد برگزیده شد.

عملیات فاو (بهمن ۱۳۶۴) در شرایطی آغاز شد که طی سال‌های ۱۳۶۳ و ۱۳۶۴ ارتش عراق توان قابل ملاحظه‌ای را مصروف این معنا کرد که از پیروزی بعدی جمهوری اسلامی ممانعت به عمل آورد. اما چنین نشد و سپاه پاسداران با یک طرح دقیق که نزدیک به یک سال روی آن کار مداوم انجام شد، به شهر بندری فاو حمله کرد و آن را به تصرف خود در آورد. ابتکار ویژه این اقدام، عبور از اروندرود و فریب ارتش عراق در مکان حمله اصلی و پدیده جدیدی به نام غواص بود.

عبور از رودخانه اروندرود آن هم با ابتدایی‌ترین تجهیزات و امکانات حاکی از نبوغ و انگیزه پایان ناپذیری بود که غیر قابل کنترل به نظر می‌رسید. حضرت امام خمینی (ره) در دیداری که قبل از انجام عملیات فاو با فرماندهی سپاه داشتند با توجه به این نکته فرمودند: شما توکل به ما و مسئولین و این‌ها نکنید، توکل‌تان را به خدا بکنید (رضائی، ۱۳۹۰: ۱۵۰). ارتش عراق

که تصور نمی‌کرد عبور از اروندرود امکان‌پذیر باشد، در حالت غافلگیری مطلق با این اقدام مواجه شد و ناگزیر با واگذار کردن شهر فاو در پشت کارخانه نمک که در شمال شهر قرار دارد مواضع پدافندی اتخاذ کرد و با آنکه حملات بسیاری را ظرف مدت ۷۵ روز انجام داد موفقیتی به دست نیاورد. علاوه بر این، در فاو لشکر گارد جمهوری به شکل بی‌سابقه‌ای منهدم شد. به دلیل نقش مؤثر این لشکر در کارآمدی ارتش عراق ضربه وارده به این لشکر به‌طور خاص مورد توجه ناظران و رسانه‌های جمعی واقع شد.

واشنگتن پست نوشت: ناظران غربی که جنگ ۵،۵ ساله ایران و عراق را زیر نظر دارند، معتقدند؛ شکست سختی به نیروهای ویژه گارد ریاست جمهوری که از قوی‌ترین یگان‌های ارتش عراق می‌باشد وارد آمده است. همچنین عراق در این عملیات به‌طور گسترده از سلاح شیمیایی استفاده کرد. وسعت کاربرد سلاح شیمیایی در عملیات فاو تنها با بمباران حلبچه قابل مقایسه است به گونه‌ای که مجروح شدن ۱۷۰۰۰ نفر از رزمندگان را در پی داشت. با این حال ارتش عراق نتوانست رزمندگان را از موضع جدید وادار به عقب نشینی نماید. سقوط فاو به اعتبار منطقه‌ای و بین‌المللی عراق شدیداً لطمه وارد ساخت و در سطح ملی نیز توانایی ارتش عراق مورد سؤال واقع شد (حسینی و مرادپیری، ۱۳۹۵: ۱۱۸).

۲-۶- شرح عملیات والفجر ۸

عملیات والفجر ۸ در شب ۲۱ بهمن ماه سال ۱۳۶۴، توسط سپاه در فاو در ساعت ۲۰: ۱۰ با رمز مقدس "یا فاطمه زهرا(س)" از منطقه عمومی جنوب خسروآباد تا انتهای جزیره آبادان با عبور غواصان خط شکن از اروندرود در حالی که نم نم باران می‌بارید، آغاز گردید. با اعلام رمز عملیات، حدود ۲۰۰۰ غواص تهاجم خود را جهت شکستن خط اول دشمن آغاز و شروع به پاکسازی ساحل اروندرود و ایجاد یک سرپل مناسب، نمودند. در روز اول عملیات، لشکر ۲۵ کربلا که از رزمندگان استان مازندران تشکیل شده بود، موفق شد تا شهر

فاو را به تصرف کامل خود درآورد (شربت‌ی و مرادپیری، ۱۴۰۰: ۹۳).

۳-۶- وضعیت و موقعیت منطقه عملیات والفجر ۸

زمین منطقه عملیات والفجر ۸، شامل شبه جزیره‌ی فاو می‌شد که بین رودخانه‌ی اروند واقع در جنوب استان خوزستان و خلیج فارس و خور عبدالله در کنار مرز کشور کویت قرار گرفته است. این سرزمین تحت تأثیر جذر و مد آب خلیج فارس و رطوبت دائم حاصل از آن و نیز نه‌رهای منشعب از اروند رود قرار داشت. به همین دلیل قسمت عمده‌ای از زمین منطقه عملیات، باتلاقی، نمک زار و سست بود و در نتیجه برای تردد خودروها و نیز تانک‌ها و نفربرها و حرکت ستون‌های زرهی و نیز مانور یگان‌های پاتک کننده دشمن مناسب نبود. بخش دیگری از زمین منطقه‌ی عملیات، پوشیده از نخلستان و نه‌رهایی بود که نخل‌های موجود در کنار ساحل را آبیاری می‌کردند.

بنابراین تردد خودروهای رزمی و زرهی منحصراً از طریق سه جاده اصلی آسفالت‌ه که یکی جاده ساحلی رأس البیشه به ام‌القصر، و دیگری جاده بصره- فاو به نام البحار و دیگری جاده استراتژیک فاو است صورت می‌گرفت و سایر نقاط برای تردد خودروها و ادوات جنگی و حتی برای رفت و آمد نفرات پیاده، مناسب نبودند و امکان گسترش یگان‌های رزمی زیاد، به دلیل شرایط، وضعیت و عواض زمین، وجود نداشت. بنابراین، زمین منطقه عملیات یکی از سرزمین‌های پیچیده جنگی و عملیاتی، در آن زمان، محسوب می‌شد، به‌طوری که شامل انواع عوارض طبیعی از جمله رودخانه، نه‌ر، نخلستان، باتلاق، چولان، جاده، روستا، شهر، ساحل، نمک زار، دشت، اسکله و بندرگاه می‌شد. ساحل خودی و دشمن در رودخانه‌ی اروند باتلاقی و لجن زار بود و این وضعیت حوزه‌ی عمل غواص‌های خط شکن و پهلوگیری قایق‌ها را محدود می‌کرد. عمق آب رودخانه‌ی اروند رود، که از خلیج فارس تأثیر می‌پذیرفت به‌طور متوسط به ۸ متر می‌رسید، به‌طوری که امکان کشتی رانی در آن را فراهم می‌آورد.

عرض این رودخانه در منطقه مورد نظر برای عملیات، بین ۶۰۰ تا بیش از ۱۰۰۰ متر بود و پل زدن بر روی آن، شرایط ویژه‌ای را می‌طلبید. جذر و مد چهار بار در رودخانه‌ی اروند و نهرهای منشعب از آن اتفاق می‌افتاد. بررسی وضعیت دقیق جذر و مد برای عملیات بسیار ضروری بود. در شرایط مد رودخانه، تمام نهرها و نخلستان‌ها پر از آب می‌گردید که حدود شش ساعت ادامه داشت ولی به هنگام جذر تمام نهرها خشک شده و عبور قایق از آنها ممکن نبود (شربت‌ی و مرادی‌پیری، ۱۴۰۰: ۹۲).

تصویر شماره ۱: منطقه عملیاتی والفجر ۸

۴-۶- طراحی عملیات والفجر ۸

عملیات والفجر ۸ صحنه بروز قابلیت‌های نظامی ابتکار عمل و خطر پذیری نیروهای سپاه

برای پیشبرد اهداف جمهوری اسلامی بود در طراحی این عملیات مسائل مهمی وجود داشت که کارشناسان و فرماندهان ساعت‌ها در موردشان بحث کرده بودند تا ضریب موفقیت عملیات بالاتر برود، مواردی همچون:

(۱) بررسی وضعیت جزرومد رودخانه اروند در زمان‌های مختلف و در نوبت‌های متعدد و تأثیر آن بر حرکت غواص‌ها و تعیین بهترین ساعت حرکت غواص‌ها برای استفاده بهینه از این جریان؛

(۲) سرمای آب در فصل زمستان و تاریکی هوا در نیمه‌های شب (ساعت شروع عملیات) و چگونگی حرکت غواص‌ها در این شرایط؛

(۳) بررسی چگونگی حرکت نیروهای خط شکن غواص، سرپل گیری، پاک‌سازی خط اول و آماده سازی ساحل برای ورود نیروهای موج دوم؛

(۴) بررسی چگونه هماهنگ کردن حرکت نیروهای موج دوم (با قایق) با استفاده حداکثری از جریان جزرومد و پر بودن آب نه‌های حاشیه اروند برای حرکت قایق‌ها؛

(۵) بررسی محل حرکت در ساحل خودی و چگونه پیاده شدن نیروهای موج دوم در ساحل دشمن و چگونگی توسعه سرپل‌ها؛

(۶) تصرف نقاط مهم و استراتژیک در ساحل دشمن و جزیره ام الرصاص؛

(۷) تأمین جناح‌های عملیات تشکیل خط پدافندی و آمادگی برای مقابله با پاتک‌های عراق؛

(۸) چگونگی حفظ ارتباط با ساحل خودی و عقب نشینی در موقع نیاز.

۵-۶- دلایل اجرای عملیات در منطقه فاو توسط سپاه پاسداران

با توجه به مطالعات و بررسی‌های صورت گرفته توسط سپاه پاسداران و ارائه دلایل زیر اجرای عملیات در منطقه فاو به آنان سپرده شد:

(۱) رودخانه اروند به عنوان یک مانع طبیعی کار کرد مهمی در پدافند ارتش عراق داشت که

همین مسأله باعث شده بود عبور نیروهای نظامی ایران را غیر ممکن تصور کنند به همین دلیل عبور از رودخانه اروند می‌توانست نیروهای عراقی را غافل گیر کند؛

(۲) ورود به خاک عراق و فتح شهر فاو و تأسیسات بندری آن می‌توانست جهت پایان دادن به جنگ و یا گرفتن امتیاز در مذاکرات اهرم فشار مهمی برای حزب بعث عراق باشد؛

(۳) حساسیت ژئوپلتیک منطقه به شکلی بود که فتح فاو می‌توانست دستاوردهای مهمی همچون تسلط بر اروند رود قطع ارتباط عراق با آبهای آزاد، تسلط بر شمال خلیج فارس و همسایگی با کشور کویت به عنوان یکی از مهم‌ترین حامیان مالی صدام را داشته باشد؛

(۴) انهدام و یا تصرف سکوهای پرتاب موشک ساحل به دریا می‌توانست امنیت تردد کشتی‌ها به بندر امام خمینی را تأمین نماید؛

(۵) شرایط جغرافیایی مناسب منطقه عارضه‌های مصنوعی مانند کارخانه نمک محصور بودن منطقه از سه طرف به آب و با تلاقی بودن زمین منطقه به شکلی بود که نیروی زرهی ارتش عراق نمی‌توانست به راحتی در منطقه فاو عمل کنند که همین امر باعث می‌شد کار دفاع و پدافند در مقابل پاتک‌های سنگین نیروی زمینی و زرهی عراق به نسبت آسان‌تر باشد (درودیان، ۱۳۷۵: ۲۰).

۷- تحلیل عملیات والفجر ۸ از منظر اصول جنگ

با توجه به هدف مورد نظر در مقاله حاضر عملیات والفجر ۸ از منظر این اصول به شرح زیر مورد تحلیل قرار می‌گیرد:

۷-۱- اصل هدف^۱

اصل هدف یعنی هدایت هرگونه عملیات نظامی به سمت هدفی روشن، قطعی، قابل دسترسی و در اکثر موارد قابل نگهداری است (پیرزادفرد، ۱۳۸۴: ۱۴۲). هدف از برنامه ریزی و انجام

عملیات والفجر ۸ تصرف منطقه فاو و پیشروی به سمت ام القصر و قطع ارتباط کشور عراق با دریا، بود. عملیات فاو یکی از عملیات‌هایی بود که برای ختم جنگ طراحی شده بود. هدف هم این بود که از جاده ساحلی به ام القصر برویم. هر چه جنگ ایران و عراق تداوم می‌یافت در مسیر تحقق استراتژی ایران پیچیدگی و دشواری بیشتری بروز می‌کرد. البته حفظ ابتکار عمل و اجرای عملیات‌های بزرگ که نقش تعیین‌کننده‌ای در موازنه‌ی سیاسی - نظامی جنگ داشت، ضرورتی انکارناپذیر برای کشور و انقلاب بود، دستیابی به برتری در موازنه نیز بستگی بسیار به عملیاتی داشت که طی آن تمام توان دشمن به رویارویی کشیده شده و منهدم شود در واقع، انهدام دشمن و تصرف زمین‌های استراتژیک از هدف‌های اساسی جنگ به شمار می‌رفت. از این رو، عملیات والفجر ۸، برای تحقق استراتژی تنبیه متجاوز در بعد نظامی و به ویژه در بعد سیاسی اهمیت بسزایی داشت. مهم‌ترین هدف‌های سیاسی - نظامی این عملیات چنین بود:

- (۱) تصرف شهر فاو؛
- (۲) تسلط بر اروند رود؛
- (۳) تهدید بندر ام القصر؛
- (۴) هم‌مرزی با کویت؛
- (۵) مسدود کردن راه ورود عراق به خلیج فارس؛
- (۶) تأمین خورموسی و امکان تردد کشتی‌ها به بندر امام خمینی؛
- (۷) انهدام سکوهای پرتاب موشک عراق در منطقه فاو (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۸۲: ۲۱).

۷-۲- اصل تمرکز قوا^۱

تمرکز دادن تأثیرات توان رزمی تعیین کننده در زمان و مکان قطعی را تمرکز قوا گویند (پیرزادفرد، ۱۳۸۴: ۱۴۳). نکته مهم در خصوص اصل تمرکز قوا موضوع توان رزم است. به این معنی که در مراعات این اصل باید به همه جنبه‌های توان رزمی که شامل عوامل فیزیکی (یگان‌های رزم، پشتیبانی رزم و پشتیبانی خدمات رزم به همراه نیروی انسانی و تجهیزات و امکانات مربوط)، عوامل غیر مادی (ویژگی‌های روحی روانی و معنوی، آموزش‌ها مهارت‌ها و....) و عوامل برتریساز (قابلیت‌هایی که منطقه عملیات و ویژگی‌های دشمن برای طرح‌ریزی و اجرای بهتر عملیات در اختیار قرار می‌دهد) می‌شد، توجه کرد. در همین راستا «مالیک» می‌نویسد: «تمرکز قوا عبارت است از تجمع تأثیرات تمام قابلیت‌های نظامی موجود از قبیل توانایی زمینی (زرهی، تویخانه و....)، پشتیبانی‌های مشترک (اطلاعاتی، هوانوردی، نیروی دریایی، موشک‌ها و....) نیروهای ویژه، عملیات روانی، جنگ الکترونیک و ابزارهای دیگر که می‌توانند به موفقیت مأموریت کمک کنند.

با این حال، تمرکز قوا همیشه بهترین ابزار برای به کارگیری مؤثر نیروها نیست، بلکه صرفه جویی در قوا هم به همان اندازه مهم است. تمرکز قوا به این معنا نیست که هرگز نباید پراکندگی داشته باشید؛ گسترشی پراکنده که در آن نیروی مانوری و قدرت آتش به خوبی سازمان دهی شده باشد همراه با طرح قریب مؤثر، متعادل کردن نیروهای خود و گیج کردن دشمن کمک می‌کند. دانستن زمان تمرکز و پراکندگی بسته به درک دقیق موقعیت و فهم زمان بندی مأموریت دارد. امروزه با ظهور جنگ‌افزارها با فناوری بالا برای تمرکز قوا دیگر نیازی نیست که نیروها برای تأثیر گذاری بر یک هدف، الزاماً به یک مختصات جغرافیایی منتقل شوند. با ظهور عصر اطلاعات و در دسترس بودن انبوه داده‌های میدان نبرد، جنگ

دقیق تا حدودی جایگزین تمرکز قرا می‌شد. برای این منظور قدرت رزمی باید دقیقاً بر روی هدف ویژه به کارگیری شود. (مالیک، ۲۰۰۹: ۱۴). بیات (۱۴۰۰) در توضیح این اصل می‌نویسد: «تمرکز قرا عبارت است از تمرکز توان رزمی برتر و به کارگیری آن در زمان و مکان مناسب علیه دشمن به منظور در هم شکستن توان رزمی او. هیچ آفندی بدون تمرکز توان شکل نمی‌گیرد، اگر بخواهیم آسیب اساسی بر دشمن وارد کنیم باید قدرت و نیروی خود را در یک منطقه جمع کرده و سپس ضربه بزنیم، اگر این اصل درست رعایت شود، ممکن است نیرویی که در مجموع کمتر از دشمن باشد بر وی غلبه کند. تمرکز قوا از سطح یک رزمنده که باید حواس خود را جمع کرده، کمر و گتر خود را محکم بسته و سلاح و تجهیزات خود را به درستی حمایل کرده باشد شروع شده و تا بالاترین سطوح، مورد توجه قرار می‌گیرد. تمرکز قرا فقط با تمرکز توان عوامل فیزیکی به دست نیامده، بلکه تمرکز توان غیر فیزیکی مثل عوامل روحی و روانی نیز بسیار مهم اند.

همچنین تمرکز اجرای تاکتیک‌های متنوع و هم زمان، میتواند دشمن را گیج و سردرگم نمایند. اگر تمرکز قوا با تأمین و حفاظت مناسب انجام نشود، آسیب پذیری نیروها را بالا می‌برد و در مقابل تک‌های هوایی، شیمیایی و هسته‌ای آسیب پذیر است. به همین دلیل باید تمرکز قرا با غافل گیری و تحرک زیاد صورت گرفته و بلافاصله باید عملیات قطعی آغاز شود. تمرکز قرا در مقابل مرکز ثقل دشمن بوده تا بتواند با آفند مناسب، علیه هدف‌های حساس، تعادل دشمن را بر هم زند، طبیعی است دشمن در این منطقه حساس پدافند مستحکمی صورت خواهد داد، که ما باید قادر باشیم در این منطقه، آسیب پذیرترین و ضعیف ترین نقطه را برای تلاش اصلی خود انتخاب کنیم. تمرکز قوا با تمام امکانات و توانایی‌ها از قبیل یگان‌های رزم، پشتیبانی رزم، پشتیبانی خدمات رزم و حتی رهبری قوی و برتر نسبت به دشمن صورت می‌گیرد (بیات، ۱۴۰۰: ۵۱).

۷-۳- اصل صرفه جویی در قوا^۱

اختصاص حداقل توان رزمی ضروری به تلاش‌های فرعی (پیرزادفرد، ۱۳۸۴: ۱۴۳). فرماندهی کل سپاه با به کارگیری بخشی از توان یگان‌هایی که در مرحله اول عملیات والفجر ۸ برای آن‌ها مأموریتی پیش‌بینی نشده بود در منطقه ام‌الخصیب در جزیره ام‌الرصاص واقع در خاک عراق، روبروی شهر خرمشهر و جزیره مینو، عملیاتی را طراحی کرد تا یگان‌های دشمن در این منطقه را درگیر نگه داشته و از امکان اعزام فوری آن‌ها به منطقه‌ی اصلی عملیات در جبهه فاو جلوگیری نماید (شربتی و مرادپیری، ۱۴۰۰: ۹۱).

۷-۴- اصل وحدت فرماندهی^۲

وحدت فرماندهی یعنی اینکه در سلسله مراتب فرماندهی، همه نیروها تحت امر یک فرمانده مسئول و واجد شرایط، با اختیارات کافی قرار گیرند تا وی بتواند در راستای خط مشی کلی با ایجاد وحدت تلاش کلیه منابع و نیروها را در یک جهت و به سوی هدف مشترک سوق دهد (پیرزادفرد، ۱۳۸۴: ۱۴۵).

در طراحی عملیات والفجر ۸ برای اجرای عملیات در منطقه فاو، دو قرارگاه اصلی با مأموریت‌های زیر در نظر گرفته شد:

الف) قرارگاه کربلا به فرماندهی احمد غلامپور که مسئولیت شکستن خط در محور اسکله‌ی چهار چراغ و شهر فاو، ادامه‌ی عملیات روی جاده فاو - البحرار و تأمین جناح راست عملیات را بر عهده داشت.

ب) قرارگاه نوح به فرماندهی حسین علایی که مسئولیت شکستن خط در سمت چپ قرارگاه کربلا و مقابل پایگاه موشکی عراق، ادامه عملیات روی جاده فاو - ام‌القصر و تأمین جناح

1 - Economy of force

2 -Unity of Command

چپ عملیات (سمت خور عبدالله) را عهده دار بود.

همچنین چهار قرارگاه فرعی با مأموریت‌های جداگانه به شرح زیر تشکیل شدند:

۱ - قرارگاه یونس^۱: تحت امر قرارگاه نوح بود با ناو تیپ کوثر مأموریت تصرف اسکله‌ی العمیه را بر عهده داشت.

۲ - قرارگاه یونس^۲: قرارگاه عملیاتی نیروی دریایی ارتش و تحت امر قرارگاه خاتم الانبیا (ص) بود و مأموریت تصرف اسکله‌ی البکر را بر عهده داشت.

۳ - قرارگاه رعد: قرارگاه عملیاتی نیروی هوایی ارتش بود و مأموریت پشتیبانی هوایی را بر عهده داشت.

۴ - قرارگاه شهید سلیمان خاطره: قرارگاه عملیاتی هوانیروز ارتش بود و مأموریت تشکیل تیم آتش، تخلیه مجروح و هلی برن نیروها را بر عهده داشت.

علاوه بر این، دو قرارگاه عملیاتی مسئولیت عملیات پشتیبانی فریب را عهده دار شدند تا از توجه دشمن به منطقه فاو جلوگیری کنند و حساسیت او را در مناطق دیگر برانگیزند:

۱ - قرارگاه قدس به فرماندهی عزیز جعفری که مسئولیت عملیات پشتیبانی نزدیک در منطقه ابوالخصیب (ام الرصاص) را بر عهده داشت.

۲ - قرارگاه نجف به فرماندهی مصطفی ایزدی، با مسئولیت عملیات پشتیبانی دور در منطقه سلیمانیه.

۵-۷- اصل غافلگیری و فریب^۱

برای موفقیت در عملیات‌های نظامی و تصرف زمین در صورتی که توازن نیروهای دو طرف تقریباً برابر و یا توان نیروی آفندی (حمله کننده) کمتر باشد طراحان و فرماندهان باید برای گرفتن عکس‌العمل سریع و صحیح از دشمن اصل غافل‌گیری را به عنوان یکی از اصول

1 - Surprise

عملیات‌های نظامی مدنظر قرار دهند.

غافلگیری یعنی ضربه زدن به دشمن در زمان و مکان به شیوه و روشی که انتظار و آمادگی پذیرش آن را ندارد. غافلگیری اغلب اوقات کلید موفقیت عملیات ویژه بوده و نیز موجب ماندگاری نیرو می‌گردد (پیرزادفرد، ۱۳۸۴: ۱۴۶). فریب تاکتیکی یک هنر نظامی است نه یک مهارت (والی، ۱۳۸۹: ۲۰).

الف) طرح فریب اول

بر این اساس فرماندهان سپاه که پس از اجرای عملیات‌های خیبر و بدر در منطقه هور الهویزه، نقاط ضعف و آسیب پذیری ارتش عراق را به خوبی درک کرده بودند با تکیه بر همین هنر تلاش کردند با تشکیل قرارگاهی به نام "قرارگاه فریب" به ارتش عراق وانمود کنند که عملیات بزرگ بعدی نیروهای ایرانی در این منطقه صورت خواهد پذیرفت. منطقه‌ای در حدود ۲۰۰ کیلومتر دورتر از منطقه عملیات اصلی برای فتح فاو، این عملیات فریب بیشتر بر فعالیت‌های مهندسی استوار بود. از این رو اقدامات و رفتار یگان‌های عملیاتی به گونه‌ای تنظیم شده بود که شواهد و قرائن تک به دشمن نشان داده شود. لشکرها و تیپ‌های سپاه تجهیزات نظامی و نیروهای رزمنده خود را در شرایطی علنی و استتار نشده به منطقه هور منتقل میکردند که به آن‌ها گفته شده بود با ستون کشی‌های ظاهری و مکرر به ویژه در چند روز پیش از آغاز عملیات والفجر ۸ تظاهر به اجرای تک کنند؛

این عملیات فریب آنقدر یگان‌های سپاه را درگیر ساخته بود که تا اواسط آذرماه ۱۳۶۴، یعنی حدود دو ماه پیش از آغاز عملیات والفجر ۸ همه فرماندهان لشکر و تیپ‌های سپاه تصور می‌کردند عملیات اصلی قرار است در هور انجام شود (علایی، ۱۳۹۵: ۱۶۱). حتی پس از انجام عملیات والفجر ۸ و فتح فاو تا چند روز اول ارتش عراق تصور می‌کرد عملیات اصلی در منطقه هور و جزایر مجنون انجام خواهد شد و عملیات فاو یک عملیات قریب

است. به همین دلیل حملات هوایی عراق در روز ۲۶/۱۱/۱۳۶۴، یعنی پنج روز پس از عملیات همچنان بر منطقه هور و جزیره مجنون تمرکز داشت از روز ششم به بعد بود که حملات هوایی عراق در منطقه فاو شدت گرفت (هاشمی، ۱۳۸۷: ۴۶۱).

ب) طرح فریب دوم (عملیات ایذایی ام الرصاص)

این تک در منطقه ابوالخصیب و جزیره ام الرصاص جزیره‌ای در میان رودخانه اروند واقع در خاک عراق در روبروی گمرک خرمشهر طرح‌ریزی شد. فرماندهی کل سپاه با به کارگیری بخشی از توان یگان‌هایی که در مرحله اول عملیات والفجر ۸ برای آن‌ها مأموریتی پیش بینی نشده بود این عملیات را طراحی نمود که یگان‌های دشمن را در این منطقه درگیر نگه دارد و امکان اعزام فوری آن‌ها به منطقه اصلی عملیات در جبهه فاو را از بین ببرد.

۶-۷- اصل تداوم پشتیبانی

تنها عملیات عبور از عرض اروندرود، عملیات والفجر ۸ بود که با هدف تصرف بندر فاو در ۲۰ بهمن ۱۳۶۴ در منطقه خسروآباد تا رأس البیشه طرح‌ریزی و به مدت ۷۵ روز اجرا شد. پس از فتح فاو به منظور تسهیل تردد و افزایش توان انتقال نیرو و تجهیزات و پشتیبانی مطمئن از منطقه فاو، احداث پل ثابتی روی اروندرود تحت عنوان پل بعثت طراحی شد و با تلاش نیروهای متخصص و متعهد جنگ به اجرا درآمد. این پل را در محلی از اروند که رودخانه ۹۰۰ متر عرض و حداکثر ۱۲ متر عمق دارد. با استفاده از لوله‌های فولادی به طول ۱۲ متر و قطر ۱۴۲ سانتیمتر ساخته شد و بهره‌برداری از آن در ۲۲ مهرماه سال ۱۳۶۵ آغاز شد (حنفی، ۱۴۰۱: ۳۰). یکی از مهم‌ترین مسائل عملیات والفجر ۸ چگونگی تدارک رسانی و پشتیبانی از هزاران نفر رزمنده در آن سوی اروندرود بود. مأموریت این کار بزرگ بر عهده جهاد سازندگی قرار گرفت. نیروهای مهندسی و پشتیبانی جنگ جهادسازندگی، توانستند با

بکارگیری حدود ۳ هزار و ۴۰۰ لوله نفتی ۵۶ اینچی و با یک طرح مهندسی دقیق، چنین پلی را به طول حدود ۶۰۰ متر و عرض حدود ۱۲ متر و با عمق حدود ۸ متر احداث نمایند (شربت‌ی و مرادپیری، ۱۴۰۰: ۹۴).

۷-۷- اصل آفند^۱ و اصل مانور^۲

اصل آفند در واقع به معنای موثرترین و قطعی‌ترین عمل آفندی برای دستیابی به هدف و کسب و حفظ ابتکار عمل و بهره برداری از آن است (پیرزادفرد، ۱۳۸۴: ۱۴۲). برای انجام عملیات والفجر ۸ چهار مرحله به قرار زیر مشخص گردید:

مرحله اول: عبور نیروهای خط شکن از رودخانه اروند و شکستن خط اول دشمن و پاکسازی سرپل به دست آمده از عناصر دشمن با کمک نیروهای ویژه غواص بود. به هر لشکرگفته شد که از بین شجاع‌ترین نیروهای خود ۱۰۰ نفر را انتخاب کرده به آنها آموزش غواصی بدهد.

مرحله دوم: تصرف شهر بندری فاو، رسیدن به خور عبدالله و استقرار در منطقه مثلثی شکل شمال شهر فاو و همچنین استقرار در پایگاه دوم موشکی در شمال غربی شهر بود.

مرحله سوم: پیشروی یگان‌های خط شکن و واحدهای پشتیبان تا ابتدای کارخانه نمک و تشکیل خط دفاعی به موازات این منطقه از ساحل تا خور عبدالله.

مرحله چهارم: رسیدن یگان‌ها به زمین‌های انتهای کارخانه نمک و کانال انتهای آن، واقع در جاده ام‌القصر تا ساحل رودخانه اروندرود (شربت‌ی و مرادپیری، ۱۴۰۰: ۹۲).

مراحل انجام طرح مانور از جمله عبور از اروند و شکستن خط مقدم دشمن، پاکسازی و رسیدن به هدف و در نهایت انجام پدافند بود. سپاه در منطقه فاو، عملیات خود را با بکارگیری

1 - Offensive

2 -Maneuver

دو قرارگاه کربلا و نوح و با پشتیبانی پدافند هوایی، هوانیروز، بخشی از نیروی هوایی و توپخانه، برنامه ریزی کرده بود و ارتش نیز قرار بود به صورت همزمان در منطقه شلمچه، عملیات خود را انجام دهد (شربت‌ی و مرادپیری، ۱۴۰۰: ۸۹).

در عملیات بندر استراتژیک فاو پس از انجام ریزنی‌های فرماندهان جنگ ارتش و سپاه تعداد یگانهای توپخانه عمل کننده در این عملیات را بیش از ۵۰ گردان توپخانه ارتش ارزیابی نموده‌اند که بالغ بر ۱۰۰۰ عراده توپ هست. جالب توجه است در اثر قدرت حجم آتش سنگین توپخانه نیروهای ارتش جمهوری اسلامی ایران فرمانده تیپ ۳ عراق که در محاصره قرار گرفته بود این گونه به رده بالاتر خود گزارش می‌دهد وضعیت ما بسیار بد و سخت می‌باشد آتش توپخانه روی ما بسیار زیاد است و تلفات با شمارش دقیقه افزون تر میشود، به داد ما برسید (مطاعی، ۱۳۹۷: ۱۷۵).

۷-۸- اصل تأمین^۱

تأمین به معنای حفاظت در مقابل عملیات غافلگیری، جاسوسی، خرابکاری، عملیات ایذایی و دیده‌بانی دشمن است (خان احمدی و مدنی، ۱۳۹۲: ۲۲۴). همچنین تأمین عبارت است از مراقبت نیروهای خودی و عملیات آنها در برابر اقداماتی از سوی دشمن تا نتوانند برتری و امتیاز غیرقابل پیش بینی را از نیروهای خودی کسب کنند (افشردی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۳). در این عملیات برخی اقدامات تأمینی در مقابل با دشمن به این ترتیب بود:

۷-۸-۱- تأمین در مقابل رادار رازیت دشمن

۱) تردد، به خصوص تردهای سنگین در شب در جاده خسرو آباد به حداقل تعداد خود رسانده شد.

۲) جلوی جاده‌های خسروآباد، ذوالفقاریه و کنار جاده شهدا خاکریزی به ارتفاع تقریبی ۳ متر زده احداث گردید (خادمی، ۱۳۸۸: ۵۱).

۲-۸-۷- تأمین در مقابل دیده بانی دشمن

کاربرد مؤثر دیده بانی دشمن عموماً در خط جلو و مخصوصاً روی جاده خسرو آباد و در جاده‌هایی بود که فاصله بیش از ۵۰۰ متر از نخلستان داشتند. دشمن با دیده بانی قادر بود حداقل تا فاصله ۱۰ کیلومتر از خط خود را پوشش دهد. البته با توجه به نور آفتاب معمولاً دید دشمن از ساعت ۷:۰۰ تا ۱۳:۰۰ محدود میشد و کارایی عمده دیده بان‌های دشمن بین ساعت ۱۴:۰۰ تا ۱۷:۰۰ بود (خادمی، ۱۳۸۸: ۵۲).

۳-۸-۷- تأمین در مقابل تصاویر هوایی دشمن

دشمن به وسیله عکس‌های هوایی خود و تفاسیر آن‌ها قادر میشد همه احداث‌های جدید مهندسی را در منطقه مد نظر اعم از فعالیت‌های جاده سازی پل سایت موشکی، موضع توپخانه و.... تشخیص دهد و علاوه بر آن محل تجمع نیرو یا تردد ستونی خودروها را به خوبی ثبت کند. از طرف دیگر منطقه مد نظر بدون انجام کارهای مهندسی روی جاده‌های وصولی و جاده‌های آنتنی در خط نمی‌توانست برای عملیات آتی آماده شود. همچنین نیروهای خودی ناگزیر بودند تا ده روز قبل از عملیات بسیاری از وسایل از قبیل، قایق پل توپ‌های پدافند هوایی ادوات مهمات خودرو و..... و تعداد زیادی نیرو را به منطقه فوق منتقل کنند وجود نخلستان انبوه در اطراف رودخانه بهمنشیر و شرق اروند موهبتی بود که خداوند در منطقه نصیب نیروهای خودی کرده بود (خادمی، ۱۳۸۸: ۵۳).

۴-۸-۷- تأمین در زمان انتقال نیرو

انتقال نیرو در این عملیات نیز یکی از کارهای مهمی بود که باید با برنامه‌ریزی انجام می‌گرفت

و اگر حضور حجم گسترده نیروها در منطقه فاش میشد، قطعاً منطقه لو می‌رفت و باعث ایجاد تلفات سنگین می‌شد. برای انتقال نیرو، دستورالعمل مفصلی صادر شد که کلیات آن بدین ترتیب بود:

الف) نیروها به هیچ وجه با اتوبوس یا مینی بوس منتقل نشوند و تا حد امکان با کامیون یا کمپرسی به‌طور سرپوشیده به منطقه منتقل شوند.

ب) این انتقال در شب صورت گیرد.

ج) شبانه در محل‌های تعیین شده و در منازل حاشیه بهمن‌شیر که با حضور مردم خالی شده بود استقرار داده شوند.

د) به آن‌ها اجازه داده نشود از نخلستان خارج شوند. برای اینکه ضمن کاستن حساسیت منطقه فاو، طرح فریب (هور) نیز تقویت شود. قرار شد یگان‌ها نیروهای خود را بعد از ظهر با اتوبوس از جاده سوسنگرد به منطقه عمومی هور منتقل کنند و سپس آخر شب به صورت خالی برگردند. چون منطقه سوسنگرد مسکونی بود این عمل نشان دهنده استقرار نیرو در منطقه عمومی هور بود. استقرار ندهند پرهیز از تلفات ناشی از بمباران هوایی؛ سپس کامیون‌ها و کمپرسی‌ها به منطقه از طرفی هر یگان تعدادی چادر به عنوان استقرار نیرو در این منطقه بزند اما نیروها را در چادرها هور بیابند و شبانه نیروها را سوار و به منطقه فاو منتقل کنند (خادمی، ۱۳۸۸: ۴۳).

نتیجه‌گیری

اصول جنگ از جمله مهم‌ترین مسائل در عملیات‌های نظامی است. اصول جنگ به عنوان عاملی مهم، در تصمیم‌گیری فرماندهان نقش عمده‌ای را داشته و کوچکترین بی‌توجهی به این اصول موجب خسارات، تلفات و شکست‌های سنگین خواهد گردید. استفاده تاکتیکی از اصول جنگ عاملی مهم در میادین نبرد بوده و در عملیات‌ها میتواند اثر تعیین‌کننده و

حیاتی بر روی طرح‌های نظامی داشته باشد. بنابراین شناخت دقیق اصول جنگ و میزان نقش‌آفرینی آن از اهم موضوعات نظامی و عمده‌ترین محورهای فعالیت عملیاتی محسوب می‌شد. در دوران دفاع مقدس نیز این موضوع برای فرماندهان حائز اهمیت ویژه بود و یکی از دلایل موفقیت رزمندگان در دوران دفاع مقدس توجه و بهره‌گیری صحیح از اصول جنگ در عملیات‌ها بوده است. در این مقاله تلاش شد تا نقش اصول جنگ در عملیات والفجر ۸ معرفی شود. عملیات والفجر ۸ از جمله پیچیده‌ترین عملیات‌های دوران دفاع مقدس بود که با شرایط بسیار دشوار طرح‌ریزی و به مرحله اجرا درآمد. این عملیات به دلیل کاربرد صحیح اصول جنگ که به مدت ۷۵ روز طول کشید، یکی از موفق‌ترین نبردها در دوران دفاع مقدس محسوب می‌گردد. نتایج حاصل از این تحقیق نشان داد که اصول جنگ نقش مهمی در موفقیت این عملیات داشته است.

منابع

اطلس جنگ ایران و عراق (۱۳۹۱). تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، چاپ سوم.
افشردی، محمدحسین، قاضی پور، توحید، گلکاریان، داوود (۱۳۹۸)، تشابهات و تفاوت‌های
اصول جنگ و رهنامه، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال هفدهم، شماره ۷۵، صص
۳۲-۵.

بهرامیان، صادق؛ بهشتی سرشت، محسن (۱۳۹۹). بررسی تاکتیک‌های فریب در عملیات والفجر
۸، تاریخ‌نامه انقلاب، سال چهارم، دفتر اول تا چهارم، شماره پیاپی ۷ و ۸، صص ۱-۲۲.
بیات، حسن (۱۴۰۰). اصول و قواعد اساسی رزم. تهران: انتشارات دانشگاه افسری امام
حسین (ع).

بی‌نا (۱۳۸۳). اصول و قواعد اساسی رزم، تهران: چاپخانه مرکز پیاده، دانشکده پیاده نیروی
زمینی ارتش جمهوری اسلامی ایران، مرکز آموزش پیاده.

پیرزادفرد، قدرت الله (۱۳۸۴). اصول جنگ و ارتباط آن در عملیات ویژه و مشترک، فصلنامه
پژوهشی آموزشی علوم و فنون نظامی، سال دوم، شماره ۴، صص ۱۳۷-۱۴۹.

حسنلو، خسرو (۱۳۹۶). اصول جنگ در عصر ناهمگونی‌ها، فصلنامه مطالعات دفاعی
استراتژیک، سال پانزدهم، شماره ۷۰، صص ۱۵۱-۱۷۸.

حسینی، سیدقاسم؛ مرادپیری، هادی (۱۳۹۵). بررسی دلایل تغییر رویکرد عملیات‌های ۸ سال
دفاع مقدس از خشکی به آبی، فصلنامه جامع دفاع مقدس، سال اول، شماره ۱، صص ۱۰۷-
۱۳۵.

حنفی، علی (۱۴۰۱). تحلیلی بر نقش علوم جوی در عملیات‌های دوران دفاع مقدس (با تاکید
بر عملیات خیبر، والفجر ۸ و کربلای ۵)، پژوهشنامه علوم دفاعی، شماره ۶، صص ۱۷-۴۰.
خادمی، مجید (۱۳۸۸). نقش حفاظت اطلاعات در عملیات والفجر ۸، چاپ اول، معاونت

حفاظت و پیشگیری.

خان احمدی، اسماعیل؛ مدنی، سیدمصطفی (۱۳۹۲). منشور فرماندهی کارآمد برگرفته از نهج البلاغه، دو فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت اسلامی، سال ۲۱، شماره ۲، صص ۲۲۴-۲۵۲.

خان محمدی، هادی؛ کشاورزبان، محمد مهدی (۱۳۹۶). شناسایی و رتبه بندی عوامل کلیدی موفقیت عملیات‌های پیروزمند دفاع مقدس با بهره گیری از روش مدل سازی ساختاری - تفسیری (ISM) (مورد مطالعه: سه عملیات بیت المقدس، والفجر ۸ و کربلای ۵)، فصلنامه مطالعات دفاع مقدس، دوره ۳، شماره ۲، شماره پیاپی ۱۰، صص ۶۷-۹۲.

درودیان، محمد (۱۳۷۵). خرمشهر تا فاو، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، چاپ چهارم.

درودیان، محمد (۱۳۹۵). تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق: پیش درآمدی بر یک نظریه، تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس.

رسولی، حبیب الله (۱۳۸۹). بررسی و نقد اصول جنگ در نهج البلاغه، فصلنامه مدیریت نظامی، شماره ۳۷، صص ۱۱۱-۱۳۸.

رشید، محسن (۱۳۹۷). اطلس آماری جنگ شهرها، تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس.

رضائی، محسن (۱۳۹۰). بررسی عملیات والفجر ۸ تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس.

شربت، مجتبی، مرادپیری، هادی (۱۴۰۰). آشنایی با علوم و معارف دفاع مقدس، انتشارات سمت، چاپ بیست و ششم، ویراست چهارم، صص ۱-۲۵۷.

طاهریان، محمد؛ بیات، حسن؛ بشارتی، محمدرضا (۱۴۰۰). تمرکز قوا در جنگ آینده، نشریه

علمی مدیریت و پژوهش‌های دفاعی، سال بیستم، شماره ۹۴، صص ۷-۳۳.

علایی، حسین (۱۳۹۱). روند جنگ ایران و عراق، تهران: نشر مرز و بوم.

مطاعی، مسعود (۱۳۹۷). عملکرد توپخانه صحرایی نزا جا در هشت سال دفاع مقدس،

فصلنامه علوم و فنون نظامی، سال سیزدهم، شماره ۴۳، صص ۱۵۷-۱۸۴.

معین وزیری، نصرت الله (۱۳۹۸) روش تجزیه و تحلیل جنگ (عملیات) بر اساس اصول جنگ. تهران: انتشارات دافوس آجا.

نوروزی، محمدتقی (۱۳۸۵)، فرهنگ دفاعی-امنیتی، مرکز مطالعات و پژوهشهای مدیریت، تهران، سنا، صص ۱-۷۳۳.

والی، بارتون (۱۳۸۹) فریب و غافلگیری در جنگ، ترجمه داود رمضانی تکمیلی، تهران: انتشارات مرکز آموزشی و پژوهشی شهید سپهبد صیاد شیرازی (ارتش جمهوری اسلامی ایران).

هاشمی رفسنجانی، اکبر (۱۳۸۷) امید و دلواپسی (کارنامه و خاطرات سال ۱۳۶۴)، تهران: دفتر نشر معارف انقلاب.

همتی، یوسف، امیری، علی، عباسی، حامد (۱۳۹۹) نقش آب‌های سطحی در عملیات‌های دوران دفاع مقدس (مطالعه موردی: جبهه جنوبی)، جغرافیا (فصلنامه علمی پژوهشی و بین المللی انجمن جغرافیایی ایران)، سال هجدهم، شماره ۶۷، صص ۱۴۲-۱۶۵.

منابع انگلیسی

Dinstein, yoram (2005), war, aggression and self-defence, United Kingdom Cambridge university press.

Mallick, P K. (2009). principles of war time for relook. Manekshaw Paper, (12).

McIvor, Anthony D. (2007), rethinking the principles of war, Maryland, naval institute press.

Farmer, David B. (2010). do the principles of war apply to cyber war? School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas.

